

Józef Wroceński

"Odnowiona struktura posługi diakona w świetle pasterskiej władzy biskupa i prezbitera według nauki Soboru Watykańskiego II. Studium teologiczno-prawne", Paweł Małek, Kraków 2008 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 51/3-4, 402-407

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

że każdy z rozdziałów rozpoczyna się od stosownego cytatu do treści przybliżanej, pochodzący z różnych źródeł, także z Biblii, która zresztą jest bardzo często przez autora cytowana, czyli praca jest mocno osadzona w najważniejszej księdze życia. Książkę czyta się z przyjemnością i można ją polecić najpierw duszpasterzom rodzin, małżonkom i tym wszystkim, którzy poprzez dobre rodziny chcą przyczynić się do uświęcenia świata.

ks. Henryk Stawniak SDB

Ks. Paweł Małek CM, *Odnowiona struktura posługi diakona w świetle pasterskiej władzy biskupa i prezbitera według nauki Soboru Watykańskiego II. Studium teologiczno-prawne*, Kraków 2008, ss. 305.

Sobór Watykański II podejmując wielkie zadanie odnowy Kościoła oraz metod i sposobów realizacji jego misji w świecie współczesnym dokonał odnowy wielu instytucji prawnych. Analizując życie Kościoła pierwszych wieków ukazał je w nowym eklezjalnym kontekście. Do nich niewątpliwie należy zaliczyć urząd diakona, który przestał być li tylko funkcją przejściową do święceń prezbiteratu. Sobór, przywracając mu pierwotną formę, na nowo ukazał jego rolę i znaczenie we wspólnocie Ludu Bożego. Kontekst eklezjalny posługi diakona stałego, zwłaszcza żonatego, od strony prawnej rodzi jednak szereg kwestii dyskusyjnych i stanowi interesującą przestrzeń badawczą.

Ks. Paweł Małek zwrócił uwagę na tę problematykę i uczynił ją przedmiotem swoich badań, których osiągnięcia zamieścił w swoim opracowaniu zatytułowanym *Odnowiona struktura posługi diakona w świetle pasterskiej władzy biskupa i prezbitera według nauki Soboru Watykańskiego II. Studium teologiczno-prawne*. Wydaje się, że werbalizacja tematu opracowania jest nieco skomplikowana, bowiem w jednym zdaniu Autor użył aż dwóch wyrażenia odsyłających: *w świetle pasterskiej władzy... według nauki Soboru...* Należy zatem zauważyć, że zbitka wymienionych wyżej wyrażenia zmusza czytelnika do wysiłku umysłowego, aby już na początku lektury pracy odpowiedzieć sobie na pytanie dotyczące jej podstawowej tezy. Autor we Wstępie wprowadził wyjaśnił, że *przedmiotem niniejszej pracy jest odnowiona struktura posługi diakona w relacji do pasterskiej władzy biskupa i prezbitera* (s. 6). W innym miejscu wstępu jednak dodaje, że *celem niniejszej pracy jest odczytanie oraz zgłębienie odnowionej posługi diakona w strukturze władzy świętej w świetle nauki soborowej* (s. 11). Zamierzał więc, wyjaśnić kwestie dotyczące samej natury posługi diakona i jego pozycji prawnej w hierarchicznej wspólnocie Ludu Bożego. W tym też celu,

jak wynika z wykazu źródeł, Autor poddał analizie liczne teksty źródłowe z okresu patrystycznego, z dokumentów Kościoła starożytnego, postanowienia soborów i synodów partykularnych, zwłaszcza przebrnął przez dokumentację ostatniego Soboru, co rzadko spotyka się w polskich pracach naukowych oraz uwzględnił obowiązujące przepisy prawa powszechnego. Praca posiada, więc wybitnie charakter źródłowy z obszerną warstwą historyczną. Niestety Autor we Wstępie nie wskazał ważniejszych źródeł, ani też nie ustosunkował się do nich krytycznie. Uwaga ta odnosi się również do literatury. Podobnie w podtytule swojej pracy Autor wskazał jedynie na jej teologiczno-prawny kontekst, tymczasem jak sam podkreśla we Wstępie pierwsze trzy rozdziały pracy, dokładnie połowa jej objętości, zostały poświęcone aspektowi historycznemu urzędu diakona.

Pomimo powyższych uwag koncepcję badań ks. P. Małka należy uznać za ciekawą i pionierską w polskiej kanonistyce, zwłaszcza w odniesieniu urzędu diakona stałego do pasterskiej posługi biskupa i prezbitera. Jest też ona aktualna, ze względu na przybliżenie czytelnikowi zależności między odnowioną koncepcją władzy w Kościele i nowym postrzeganiem posługi diakona.

Opracowanie ks. P. Małka zawiera: wstęp, pięć rozdziałów merytorycznych i zakończenie, obszerny wykaz skrótów, bibliografię, streszczenie w języku włoskim oraz spis treści. Struktura pracy jest logicznie spójna, chociaż można było z racji uniknięcia dysproporcji objętościowej połączyć rozdział drugi i trzeci. Porównanie, bowiem rozdziału drugiego (13 stron) z czwartym (92 strony) wskazuje na taką dysproporcję. Cenny jest natomiast zamysł opatrzenia wszystkich rozdziałów wprowadzeniami i obszernymi podsumowaniami w postaci wniosków, co ubogaca pracę i ułatwia śledzenie toku myślenia Autora.

We wstępie Autor wprowadza czytelnika w tematykę, ukazuje cel i konstrukcję pracy oraz informuje o zastosowanych metodach. Ponadto, moim zdaniem, redakcja wstępu byłaby bardziej korzystna gdyby Autor przed omówieniem treści poszczególnych rozdziałów wskazał i dokonał krytycznej oceny wykorzystanych w pracy pozycji źródłowych i literatury. Nie wszystkie przecież wskazane w wykazach dokumenty i opracowania mają dla niego i jego tematu tę samą wartość dowodową.

Pierwszy rozdział pracy, zatytułowany *Rozwój struktury posługi diakona w Kościele do V wieku*, jest w całości rozdziałem historycznym i jak sam Autor stwierdził posiada charakter wybitnie pomocniczy (s. 6). Można byłoby polemizować z takim stanowiskiem Autora, ponieważ rozdział ten pełni rolę istotnego i koniecznego wprowadzenia do omawianego zagadnienia. Sobór Watykański II odnawiając wiele instytucji współczesnego Kościoła sięgał właśnie do historii, do Kościoła pierwszych wieków, doszukując się tam ich autentyczności. Tak też było w przypadku diakona. Sobór przywracając i odnawiając posługę diakona stałego odwołał się

do jego pozycji prawnej w pierwotnym Kościele. Dopiero dokładne poznanie tej pozycji mogło zaowocować jej odnową. Podobną metodę uwidaczniają najnowsze dokumenty dykasterii kurii rzymskiej wydane w tej materii. Słusznie, więc Autor powołując się na liczne źródła patrystyczne i dokumenty z tego okresu, skrupulatnie je poddał analizie i wydobyl z nich obraz prawny urzędu diakona, od momentu jego ustanowienia. Podkreślił, trafność decyzji Apostołów, odczytujących myśl Chrystusa o ustanowieniu diakonów i znakomitą integrację ich zadań z misją samych Apostołów w konkretnej posłudze potrzebującym. Autor posługując się terminami zaczerpniętymi z języka hebrajskiego i greckiego oraz uwzględniając w tym względzie polemikę autorów, dowiódł, że od samego początku urząd diakona we wspólnotach kościelnych posiadał charakter służebny. Kandydat był wyświęcany nie do kapłaństwa, ale do posługi biskupowi i Kościołowi, a w okresie nieco późniejszym, także prezbiterom. Pomagał podczas sprawowania obrzędów, zwłaszcza Eucharystii oraz troszczył się o ubogich, chorych, wdowy i sieroty. I chociaż, słusznie posługa diakona była porównywana do posługi samego Chrystusa, to jednak próby jej wynoszenia ponad urząd prezbitera spotykały się z negatywną oceną. Cezura czasowa przyjęta w tym rozdziale jest również nader słuszna, bowiem począwszy od wieku piątego następuje zanik posługi diakona, a diakonat staje się etapem przejściowym przed przyjęciem święceń prezbiterkich. Pod względem osiągnięć badawczych rozdział ten niewiele wnosi, ponieważ jest to już materia dobrze opracowana, to jednak należą się Autorowi słowa uznania za jasność i dokładność w przedstawianiu poszczególnych zagadnień, jak np. przyczyny zaniku urzędu diakona stałego. Stanowi on też logiczną kompozycję z pozostałymi, a jego treść jest wielce przydatna przy lekturze kolejnych rozdziałów.

W rozdziale drugim, najkrótszym w pracy (13 stron), noszącym tytuł *Rozwój urzędu diakona w okresie scholastyki średniowiecznej* ks. P. Małek poddał analizie teksty źródłowe niektórych soborów oraz pochodzące ze zbiorów prawa kanonicznego, zwłaszcza z *Corpus Iuris Canonici*, a także wypowiedzi znaczniejszych przedstawicieli omawianego okresu, św. Tomasza oraz Gracjana. Na ich podstawie doszedł do wniosku, że posługa diakona w tym okresie została zredukowana do pełnienia funkcji liturgicznych i administracyjnych. Była to raczej kontynuacja tego procesu, który rozpoczął się w piątym wieku. Diakoniat był traktowany głównie jako etap przejściowy przed przyjęciem święceń kapłańskich. Należy jednak zauważyć, że powyższy wniosek, zresztą słuszny, jest w pewnej kolizji z tytułem rozdziału, który brzmi: *Rozwój urzędu diakona...*

Rozdział trzeci, objętościowo również raczej skromny 22 strony, pt. *Próby odnowy urzędu diakona w okresie od Soboru Trydenckiego do Soboru Watykańskiego II* Autor poświęcił omówieniu dalszej historii urzędu diakona w oparciu o uchwały Soboru Trydenckiego, teksty Katechizmu Rzymskiego oraz postanowienia pierw-

szezo Kodeksu Prawa Kanonicznego i konstytucji pap. Piusa XII *Sacramentum Ordinis*. Na podstawie wymienionych dokumentów wykazał, że w tym okresie posługa diakona była sprawowana jako etap przejściowy przed przyjęciem święceń prezbiteratu i ograniczona do pełnienia funkcji liturgicznych. Święceń diakonatu można było udzielać jedynie kandydatom do kapłaństwa. Wysiłki podjęte przez Sobór Trydencki dotyczące przywrócenia stałej posługi diakona z zadaniami z okresu Kościoła pierwotnego nie zostały zrealizowane i pozostały w sferze dyskusji. Ostateczna redakcja kanonu szóstego wspomnianego Soboru zamknęła sprawę zaliczając posługę diakona do sakramentu święceń wyższych i do hierarchii z ustanowienia Bożego. Przy okazji trzeba zauważyć, że interwencja generała jezuitów w sprawie treści kanonu szóstego nie mogła mieć miejsca w 1962 roku/s. 131/.

W rozdziale czwartym, chyba najważniejszym i najbardziej twórczym, zatytułowanym *Odnowa urzędu posługi diakona według nauki Soboru Watykańskiego II* Autor w oparciu o dokumentację Soboru ukazał elementy odnowionej posługi diakona. Zanim jednak sformułował swoje wnioski „przekopał się” przez kilkudziesięciotomową dokumentację ostatniego Soboru: Antepreparatoria, Praepreparatoria i Acta Synodalia. Celowo używam tego terminu, ponieważ analiza prac Soboru nad daną kwestią wymaga nie lada wysiłku i dobrej znajomości Regulaminu Soboru. Trzeba rzeczywiście „przekopać się” przez kilkusetstronicowe tomy, opublikowane w języku łacińskim, aby odnaleźć poszukiwane treści. Z uznaniem należy się, zatem odnieść do Autora i jego pracy, włożonej w napisanie tego rozdziału. W tej części pracy Autor dał się poznać jako doświadczony badacz naukowy potrafiący, na podstawie analizy drobiazgowych tekstów w postaci propozycji, interwencji, poprawek, spokojnie przejść do ogólnej syntezy przy formułowaniu logicznych wniosków. Jak Autor zaznacza, już na etapie przesyłania propozycji i wniosków w okresie przed przygotowawczym pojawiły się prośby o przywrócenie instytucji diakonatu stałego. Ta idea, mając zwolenników, ale też i przeciwników, przechodziła różne koleje losu podczas prac przygotowawczych, szczególnie zaś podczas obrad soborowych. Autor sformułował słuszny wniosek, że pogłębienie i odczytanie na nowo struktury hierarchicznej Kościoła i jego natury stało się przyczyną odnowy posługi diakona, której zasadnicze elementy zinterpretował w kontekście soborowej koncepcji władzy w Kościele i trzech zadań pasterskich: nauczania, uświęcania i kierowania. Diakoniat stając się pierwszym stopniem hierarchicznym sakramentu kapłaństwa daje udział, zgodnie z przepisami prawa, w tych trzech zadaniach. Przepisy te zostały jednak szczegółowo określone dopiero w prawodawstwie posoborowym.

Wreszcie w rozdziale piątym zatytułowanym *Proces utrwalania się statusu prawnego urzędu diakona w strukturze władzy po Soborze Watykańskim II* ks. P. Małek ukazał w oparciu o dokumenty posoborowe status eklezjalno-prawny diakona stałego w strukturze Kościoła. Trzeba mieć na uwadze, jak sam słusznie zauważa,

że postanowienia soborowe miały charakter ogólny, a ponadto zaczęły obowiązywać jeszcze pod rządami Kodeksu z 1917 roku, stąd też pojawiła się konieczność wyjaśniania wielu kwestii szczegółowych, zwłaszcza pozycji diakona w kontekście władzy biskupów i prezbiterów. Trudno jednak zgodzić się ze stwierdzeniem Autora zamieszczonym we Wstępie, że Sobór uchwalając postulat przywrócenia posługi diakona wyraził jedynie wolę jej przywrócenia (s. 7), zaś jej wprowadzenie uzależnił od decyzji konferencji biskupów. Decyzja konferencji biskupów danego kraju, o wprowadzeniu na swoim terytorium urzędu diakona, jest decyzją wtórną w stosunku do decyzji Soboru i postanowień dokumentów posoborowych i sam Autor to dobrze wyjaśnia w rozdziale piątym. To właśnie Sobór dokonał odnowy posługi diakona stałego, a prawodawstwo posoborowe, zwłaszcza Kodeks Prawa Kanonicznego, ją utrwalił określając szczegółowe zadania z niej wynikające. Ich źródłem jest konsekracja i uczestnictwo w misji Chrystusa. Na uwagę zasługuje graficzne przedstawienie, w postaci rysunków, relacji eklezjalno-prawnych diakona w hierarchicznej strukturze Ludu Bożego. Cenne są również rozważania podsumowujące, zawarte w punkcie piątym, w których Autor wskazał na istotne podobieństwa i różnice między starożytnym i odnowionym pojęciem urzędu diakona.

Całość opracowania zamyka dość krótkie (3,5 strony) zakończenie, które jest jednak dobrym i przejrzystym podsumowaniem przeprowadzonych badań. Autor wprawdzie nie przedstawił w nim wniosków *de lege ferenda*, sformułował jednak kilka istotnych obserwacji, np. że podczas obrad Soboru nie została określona relacja święceń diakonatu do władzy świętej, nie został również wydany dekret o życiu i posłudze diakonów stałych, że brak opisu relacji posługi diakona do władzy świętej został jedynie uzupełniony w dokumentach Kongregacji rzymskich, oraz że w pierwszych latach po zakończeniu Soboru w dokumentach kościelnych podkreślana była zastępcza rola diakonów, jako szafarzy uzupełniających brak kapłanów albo pełniących posługę we wspólnocie w przypadku nieobecności kapłana. Ponadto, że święcenia diakonatu zostały na nowo ukazane jako szczególny urząd posługiwania, pochodzący z Bożego ustanowienia.

Warto też zwrócić uwagę na zakres wykorzystanych źródeł i literatury przedmiotu. Jest on bardzo obszerny (20 stron). Z tego wykaz źródeł obejmuje prawie 10 stron, zaś wykaz literatury przedmiotu, w znacznej większości zagranicznej i literatury uzupełniającej również 10 stron. Świadczy to o solidnej kwerendzie naukowej i źródłowym charakterze rozprawy. Mimo, iż we Wstępie, jak już zaznaczono wyżej, zabrakło oceny krytycznej wykorzystanych źródeł i literatury, co uniemożliwia ich poznanie, to jednak bibliografia pracy zasługuje na uznanie, bowiem Autor zamieścił w niej i wykorzystał wiele dokumentów, zwłaszcza źródeł patrystycznych greckich i łacińskich oraz Kościoła starożytnego w ich oryginalnym brzmieniu, np. w wydaniu J.P. Migne'a, nie korzystając z polskich tłumaczeń. Ponadto posłu-

zył się licznymi dokumentami wydanymi przez sobory i synody partykularne oraz przez Stolicę Apostolską.

Należy też podkreślić, że ks. P. Małek posługiwał się dobrym językiem prawniczym. Pracę czyta się lekko i z zaciekawieniem, a to, dlatego, iż Autor trzymał się wręcz kurczowo tematu i nie pozwalał sobie na zajmowanie się kwestiami ubocznymi. Często stosował przypisy i umieszczał je prawidłowo. W całej pracy jest ich aż ponad 1200. Należy również zauważyć, że zawierają one dużą ilość tekstów źródłowych, cytowanych w języku łacińskim.

Przechodząc do formułowania uwag podsumowujących należy stwierdzić, że recenzowane opracowanie posiada cechy dobrej monografii na przedłożony temat. Niewątpliwą jego zaletą jest aktualność tematu i duża wartość merytoryczna. W Kościele Polskim, bowiem posługa diakonów stałych jest sprawą ciągle otwartą i to chyba nie tylko z powodu wystarczającej liczby prezbiterów. Ks. P. Małek nie tylko przedstawił posługę diakona w Kościele pierwotnym i prześledził jej historię, ale poddał analizie długą drogę odnowy tego urzędu w kontekście władzy pasterskiej biskupów i prezbiterów. Ukazał też posoborowy proces konsolidacji obrazu prawnego tego urzędu. Jego zdaniem diakoni stali, także żonaci umocnieni łaską sakramentalną, z ustanowienia Bożego mają do spełnienia określone, właściwe im zadania we wspólnocie Ludu Bożego. Nowe spojrzenie na naturę Kościoła wymaga uwzględnienia ich posługi. Nie mogą być oni traktowani, jako lekarstwo na brak prezbiterów, ani też jako przejściowy stopień do święceń prezbiteratu. Uwzględnienie zwłaszcza tego ostatniego aspektu podnosi wartość pracy, ponieważ zawiera wyraźny postulat, także dla Kościoła w Polsce. Posiada, więc też ona duże znaczenie praktyczne, zwłaszcza dla kierunku ciągłej odnowy realizacji zadań diakonickich w warunkach szybkich zmian społecznych i ekonomicznych społeczeństwa polskiego. Wykładnia poszczególnych zagadnień zasługuje również na pozytywną ocenę. Należy podkreślić, że opracowanie ks. P. Małka stanowi cenne studium monograficzne i ubogaca polską kanonistykę i z pewnością będzie użyteczne dla innych badaczy, a być może i dla pasterzy Kościołów partykularnych.

ks. Józef Wroceński SCJ

Bogusław Trzeciak SJ, *Klauzule odsyłające w konkordatach z Hiszpanią i z Polską, Lublin 2007, ss. 204.*

Kościół podczas obrad Soboru Watykańskiego II, odczytując na nowo swoją istotę i naturę oraz misję i zadania, dokonał także krytycznej analizy swoich do-